

**Ого уйулбатын
сайыннарар остуоруйалар**

Ааптар Данилова Л.Г.,
Уйгурова Р.И., Лыткина З.Ф. тылбаастара,
кинигэ5э А.А.Данилова, о5олор урууыйдара туьанылыннылар

Данилова Лилия Григорьевна

Ого уйулбатын сайыннарар остуоруйалар/ ...

Кинигэ5э психолог уерэхтээьин ситимигэр ер сыллаах улэтин опытыгар оло5уран,
иитээччилэргэ, тереппуттэргэ о5о уйулбатын сайыннарыга, иитиигэ куус-кеме буоллун
диэн, айбыт остуоруйаларын тумэн санаатын уллэстэр.

Кирии тыл.

Остуоруйа -норуот уус-уран айымньытын биир дирин ис хобоонноох керунэ. Остуоруйа оҕо аймабы иитэр-уерэтэр суду суолтатын аныгы уйулба уерэбэ, киэнник арыян, урдук таымна табаарбыта сүүрбэччэ сыл буолла.

Оскуолаба кириэн иннинээби саастаах оҕо уйулбата сайдарыгар, дьон-сэргэ ортотугар сылдыа үөрэнэригэр, остуоруйа чабылхай уобарастара суолталаах информацияны оҕо ейугэр-санаатыгар инэрэллэр, олоххо кестер араас тугэннэргэ септеех быыы- майгы уескууругэр кемелеьеллер. Ол гынан баран, оҕо остуоруйаны көннөрү ааҕан иһитиннэрдэххэ, ити үөскэппит уобараһа “нэс” турукка хаалар, оттон аахпыты ырытыстахха, дьайар кууэ улаатар. Маннык үлэ кырачаан киьи кыабын билинэригэр, онорбут быһыы-майгы теруетун ейдууругэр, септеех түмүккэ кэлэригэр туһуланар.

Хас биирдии тереппут оҕотун быыытын- майгытын чопчу кердерер, автор эбэтэр бэйэтэ анаан айбыт остуоруйаларын туһанара ордук. Оннук остуоруйалар оҕо бэйэтин геройу кытта тэннии тутан көрөрүгэр кыах биэрэллэр. Тереппут ону кэтээн керен, оҕото салгыы айар- тутар, сайдар усулуобуйатын тэрийиэн сеп. Ити төрөппүттэр оҕолоругар ордук чугас буолалларыгар, оҕолорун ис-тас эйгэтин билэллэригэр туьалаах. Маннык дьарыктар оҕо уопсай эмоциональнай фонун биллэрдик тупсараллар, кини уйулбатын уерэтиигэ элбэх сана билиини биэрэллэр, ийтиини урдук таымна табаараллар.

Мантан салгыы эдэр тереппуттэргэ, оҕолорун ийтиитигэр кеме буоллун диэн, элбэхтик керсер ыарахаттары хаарыйар остуоруйалары киллэрэбин.

Остуоруйалар

Соботоох оҕону иитиигэ кеме остуоруйалар

Милена 3,5 саастаах. Ыал соботох оҕото. Кинини режимгэ уонна сөптөөхтүк аһыырга үөрэппэтэхтэр. Кини наһаа куһаҕаннык аһыыр, минньигэһи эрэ сии үөрэнэн хаалбыт.

1 остуоруйа. Дед Мороз (Эһээ Дьыл) бэлэбэ

Дед Мороз (Эһээ Дьыл) Леночкаҕа бэлэх аҕалбыт, элбэх да элбэх сакалаат кэмпиэт. Леночка сакалааты олус сөбүлүүр эбит. Кини бииртэн биир сакалааты сиэн испит, ийэтэ: "Оҕолор итиччэ элбэх сакалааты сиз суохтаахтар!" – диэн этэ сатаабыт. Оттон Лена сатаан тохтооботох, миин испэт буолбут, килиэп сизбэт буолбут, күнү быһа анардас сакалаат эрэ сиир эбит. Эбээтэ көрдөһөр: "Кып-кыратык хааһыта сиз, олус минньигэс ээ..." оттон Лена: "Баҕарбаппын, мин сакалаат эрэ баҕарабын!" Оттон эмискэ Леночка ытаан барбыт, кини иһэ уонна тийһэ ыалдыбыт "Иһим ыалдьар!", онтон "Тийһим ыалдьар!" диэн хаһытыгы-хаһытыгы Лена ытаабыт.

Леночка наһаа улаханник хаһытыгыр эбит, ону Дед Мороз(Эһээ Дьыл) истибит уонна олус хомойбут. Кини Ленаҕа телефонунан эппит "Мин эйиэхэ уонна аны бэлэх аҕалыам суоҕа, онтон эн иһин ыалдьар ..." – диэбит Дед Мороз(Эһээ Дьыл) хомойбуттуу. Лена олус санаарҕаабыт уонна: "Суох, мин аны ити курдук элбэх кэмпиэти сиз суоҕа, мин хааһыны сиир, миини иһэр буолуом". "Чэ, буоллун даҕаны, көрүөхпүт, эн хайдах аһыыргын "-диэбит Дед Мороз (Эһээ Дьыл) уонна трубканы уурбут.

Леночка толкуйдаабыт уонна ийэтиттэн ыйыппыт: "Оттон Дед Мороз(Эһээ Дьыл) мин хааһыны сизбиппин хантан билиэй?" онуоха ийэтэ эппит: " Дед Мороз (Эһээ Дьыл) эйиигин көрөөт да, тута билиэбэ эн хайдах аһаабыккын, кинини албыннаабаккын. Хааһы сиир кыргыттар улахааттар уонна кыраһыабайдар, олус үчүгэйдик ыллыыллар уонна үнкүүлүүллэр".Оттон ыла Леночка элбэх хааһыны, килиэби сиир, миин иһэр, күн аайы улаатан, тупсан иһэр.

Ырытыгыга аналлаах ыйытыгылар:

1. Дед Морозу (Эһээ Дьылы) туох хомоппутуй, тоҕо кини Ленаҕа телефонунан эрийбитий?

2. Лена Дед Морозка (Энээ Дьылга) туох диэн тылын биэрбитэй?
3. Минньигэһи хаһан сиэххэ сөбүү? (аһаан баран)

Ааптар субэлэрэ:

1. Олус улахан наада суох буоллабына олохтоммут ирдэбиллэри уонна дьаһаллары уларытыман, холобур, оҕо кизэһэ биир бириэмэбэ утуйарын чопчу билиэхтээх.
2. Көрдөһүүнү эбэтэр дьаһалы оҕо өйдүүрүн курдук чопчу этиллиэхтээх. Холобур, “Тоҕо наһаа айдааннабын мин олох өйдөөбөппүн?!” диэбэккэ, “ Мин наһаа суолталаабынан дьарыктана олоробун, онон чуумпура түһүн. Бэйэн хоскор уруһуйдуоххун сөп” диэххэ сөп. “Эн таһаһын тоҕо наһаа кирдээбэй?” эбэтэр “Таһаһын тоҕо ыһылла сытарый?” диир оннугар: “Кирдээх футболкабын уһул уонна ырааһы кэт”, “атабын таһаһын хомуй” диир ордук.

3. Оџону бастакы этииттэн истэргэ уонна тута толорорго үөрэтин. Өскөтүн биэс төгүл, холобур, “Телевизоры араар!” эбэтэр “Дьибэҕэ кирдээх атах танастаах сылдыыма, тапочкабын кэт” диир уонна салгыы этиллибити толорор туох да дьаһалы ылбат буоллаххытына, оџо эниги тугу этэргитин барытын кураанах тыас курдук ылыныа.
4. Оџо тутта-хапта сылдыарыгар сыһыаннаах хайа эмэ быраабылаџа, ордук оџо баарыгар, төрөппүттэр икки ардыларыгар мөккүөр тахсыа суохтаах. Өскөтүн маннык быһыы син-биир таһаарыллыбыт буоллаџына, оџо баарына уопсай биир санааџа кэлиллиэхтээх. Кини ийэтин иннигэр буруйданнаџына, аџата эмиэ итинник быһыыны сэмэлиэ диэн билиэхтээх.
5. Кини тылын истибэт буолуу накаастабыла суох хаалыа суохтаах, оттон өскөтүн быраабыланы кэһии хатыланар буоллаџына, накаастабыл миэрэтин күүһүрдүллүөхтээх.
6. Бэџэһээ бобуулааџы бүгүн көнүллүүр сатамат, эбэтэр төттөрүтүн, оџону мэлдьи хамаандалыы сылдыар уонна сотору-сотору соруйар сатамат. Оџо мэниктээн, суурэн-кетен оџо саас саамай кэрэ тугэнинэн дуобуйуу ылыахтаах.
7. Оџо сааыгар, кыаџар септеех боростуой, аһары уустуга суох соруудахтары бэриллиэхтээх.
8. Оџо дьибэ кэргэннэ хабыс сыыаны керере туох да үчүгэйгэ тиэрдибэт, кинилэр барытыгар эниги холобургутун көрөллөр, утуктэллэр.

Милена Дима диэн бэйэтиттэн кыра доџордоох, кинилиин сотору-сотору кыыһырсааллар ,торуотэ- үллэстэ үөрэммэтэх буолан.

2 остуоруйа. Мээчик

Лена Дима диэн доџордоох. Кинилэр иллээхтэр, мэлдьи бииргэ оонньуулар. Өскөтүн Ленаџа бэчиэннэ атыыластахтарына, кини тута Диманы күндүлүүр, Дима эмиэ мэлдьи Леналыын үллэстэр, банан да биэрэр, бэрэски да аџалар.

Арай биирдэ Лена аџата улахан баџайы сана мээчик атыыласпыт. Мээчик ойуулаах, олус үчүгэй эбит. Лена мээчигин илдэ уулуссаџа тахсыбыт. Дима мээчиги көрбүт уонна тутан көрүөн баџарбыт. Лена ону сөбүлээбэтэх, кини:” Дима кыра, мээчиги бадараанна түһэриэн, эбэтэр өссө илдэ баран сүтэриэн сөп дии санаабыт. Лена мээчигин, түөһүгэр ыксары тутан, икки илиитинэн хаххалаабыт, бэл имэрийтэрбэтэх даџаны. Дима ,аттыгар тура түһэн баран, кумахха бэйэтин массыынаатынан оонньоу барбыт.

Киниэхэ Юля кыысчаан кэлбит уонна иккиэн үөрэ-көтө массынанан кумахха оонньообуттар. Оттон Лена кыысчаан мээчигин кууспутунан ыскамыайкаҕа өссө да өр олорбут, кини тэһийбэтэх, эмискэ ытаан барбыт. Дима уонна Юля сонно тута Ленаҕа сүүрэн кэлбиттэр уонна кинини имэрийэ, уоскута сатаабыттар, кинилэр добордуу буоллахтара дии. Лена уоскуйбут, хараҕын уугун согтубут уонна кинилэр үһүн мээчигинэн оонньоон барбыттар.

Ырытыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Лена аҕата тугу бэлэх атыыласпытый? Тоҕо кини мээчиги доборугар Димаҕа биэрбэтэҕэй ?
2. Дима тоҕо кумахха оонньоу барбытый?
3. Ленаны ким уоскутта?

Ааптар субэлэрэ.

Ханнык баҕарар ийэбэ оҕону хайдах үллэстэргэ үөрэтэбин диэн ыйытыы хаһан эмэ үөскүүр. Оттон дьибэ кэргэннэ икки уонна онтон элбэх оҕо баар буоллабына, бу ыйытыы өссө сытыырайар. Оҕону үллэстэргэ үөрэтэр ханнык ньымалар баалларый...

1. Төрөппүттэр холобурдара. Оҕолорго: «Мин эйиигин кытта үллэстиим эрэ». «Кэмпиеэтиктэн бэрсий!» диэн. Оҕолор дьибэ кэргэннэ үллэстии диэн баар буолуохтаабын көрө сылдьан өйдүөхтэрэ.

2. «Оонньуу түһэн баран биэриэ». Ким эмэ эһиги оҕоһут оонньуурун ыллабына, кини оонньуурбун олоһу сүтэрдим дии саныыр. Оттон ити санаата сыһатын, оонньуура киниэхэ төннөрүн ейдетер наада. Кини саамай сөбүлүүр оонньуурун: «Мин оонньуурбар уларыс эрэ» - диэн көрдөөн ылын. Оҕо оонньууру эһиэхэ биэрэр, эһиги кини көрөрүгэр оонньуу түһэбит уонна «Оонньуурбар уларысбыккар баһыба»- диэн этэн туран, төттөрү биэрэбит. Өскөтүн дьибэ кэргэннэ кыра оҕо баар уонна кини убайын дуу, эдьийин дуу оонньуурун ылбыт буоллабына, улахаттарга, кырачаан оонньууру көрө түһэн баран төттөрү биэриэ диэн быһаарыллар. Кыра оҕо кылгас кэмнэ көрө түһэр. Кини оонньууру көрөр кэмигэр эһиги атын оонньууру көрдөрөн, кини болжомтотун атынна көһөрүүххүтүн сөп (кырачааннар болжомтолоро бииртэн атынна түргэнник көһөр).

3. «Атастаһаахха». Бу олус табыгастаах ньыманы оҕолор биир оонньууру сатаан үллэстибэтэхтэринэ туттабыт. Кыһым бэйэтэ, этиттэриитэ суох, быраатыгар тугу атастаһыкка биэриэххэ сөбүн көрдөөн барар. Бу хайдах үлэлирий: биир оҕо атын оҕо оонньуурун (эбэтэр атын тугу эмэ) ылыан баҕарар, оттон иккис оҕо үллэстиэн, биэриэн баҕарбат буоллабына, атастаһарга этии киллэрэбит. «Биһиги тугу атастаһаахпытын сөбүө? Тугу атастаһаахха?» - диэн. Өскөтүн оҕо кыра буолан, бэйэтэ кыайан быһаарбат буоллабына, биһиги киниэхэ көмөлөһөн этэн биэрэбит. Онтон көннөрү: «Оҕолоор, атастаһың!» -диибит. Оҕо атын оонньууру ыллабына, бэйэтин оонньуурун оонньото биэрэрэ судургу.

4. Оҕоһо барытын толкуйдаан көрөргө бириэмэ биэрэбит. Ол эбэтэр биһиги кинини үллэстэргэ күһэйбэппит. Этэн көрөбүт, оннук кыаллыан сөп диэн, ол эрээри чопчу билигин кини үллэстиэн баҕарбатын өйдүүбүт. Оччотугар маннык түгэннэ иккис оҕоһо: «Маша хаһан баҕардабына, үллэстиэ»- диэн этэбит.

6. «Оттон аҕаһар?». Холобур, аҕата үлэтигэр сылдьар кэмигэр (эбэтэр бүгүн эбэтэ ыалдьыттыы кэлэрин билэбит, эбэтэр биир оҕону кытта дьибэ олоһут, иккисит

афатынаан эбэтэр эбэтинээн күүлэйдии сылдыар, сотору кэлэр), эниги тугу эмэ сиэри гыммыккыт (тугу сииргит суолтата суох), хайаан да афабытыгар/эбэбитигэр/офобутугар өлүүлээн хаалларын.

Ити курдук биһиги офолору бэйэлэрин эрэ тустарынан буолбакка, билигин аттыларыгар суох атын чугас дьоннорун тустарынан саныырга үөрэтэбит. Кыһым, холобур, тугу эмэ сиэри гыннабына мэлдьи миигиттэн: «Оттон афабар? Афабар хаалла дуу?»- диэн ыйытар. Эбэтэр бэйэтэ: «Бу афабар!» диэн этэн туран, өлүүлээн хаалларар. Быраатыгар эмиэ хаалларар. Кыракый бафайы куһуоччук буоллабына, мин күлэн: «Бачча кыра куһуоччук афан тиһигэр да тиһийэ суофа!». Кыһым күлэр уонна арыый улаханы хаалларар.

7. Офолор бэйэлэрин бафаларынан үллэстэр буоллахтарына, кинилэри хайгыбыт. Уонна хайаан да офо бэйэтин бафатынан үллэстибитин бэлиэтээн этэбит: «Бэрсибиккэр баһыыба! Мин наһаа үөрдүм». «Эн бырааккын кытта конструкторы үллэстибитин наһаа үчүгэй дии, көрүүй, үөрбүт афай дии».

8. Бары тэнгэ туваны быраабылатын быһаарабыт. Кыра офолор (быһа холоон 3-с саастарыгар диэри) илиилэригэр туппуттарын барытын бэйэм киэнэ дии саныылар. Офолору кытта ханнык ооньуурдар уопсайдарын, онон ким бафалаах ооньуон сөбүн быһаарсын (өскөтүн эрдэ иннэ гыныллыбатах буоллабына). Арааһа эниги офолоргутугар кинилэр тус бэйэлэрэ олус-олус сөбүлүүр ооньуурдара баалара буолуо (холобур, кыыскытыгар бэйэтигэр бэлэхтэммит куукула). Бу түбэлтэбэ, атын офо куукуланан ооньуон бафардабына, кыыскытыттан ыйытыллыахтаах, эбэтэр айдаан тахсыан сөп.

9. Эрдэттэн бэлэмнэнэбит. Атын офолор ыалдытты кэлиэхтэрин иннинэ, бэйэбит офолоргутун кытта дофотторунуун туохтаах ооньуохтарын ырытыһын. Офолоргут кыра буоллахтарына, ол туһунан бэйэбит толкуйдаан. Иирсээн төрүөтэ буолуох ооньуурдары ыраах уурун. Холобур, эниги кыыскытыгар кыраһаабай куукулалаах, оттон эһиэхэ өссө кыргыттар ыалдытты кэлиэхтээхтэр. Кинилэр ийэлэрин кыргыттар куукулаларын илдэ кэлэллэрин курдук эрдэттэн сэрэрэтэр ордук, иннэ гымматахха кыргыттар суос-софотох куукуланы сатаан үллэстибэккэ (дьингэ, иннэ гыныахха эмиэ сөп), иирсээн тахсыан сөп. Бу түбэлтэбэ «иирсээн төрүөтүн» ыраах ууран баран офолор бары бииргэ ооньуур ооньууларын бэлэмниэххэ сөп.

Үллэстиигэ күһэйэр наадата суох. Үллэстэр үөрүйэби хара күһүнэн инэриллибэт. Күһэйии түмүгэр офо мэлдьи барыларын кытта барыны бары үллэстэр буолуон сөп. Ол

эрээри оџо дууһатыгар хайдаџый? Ол кэмнэ кини хайдах сананыай? Тугу саныай? «Бу оџоџо лаппаакыбын уларсыбытхпына ийэм мџбүџ» — бу үллэстии?

Оџо куттамсаџа суох буоларыгар кеме остуоруйалар

Таня кыыс 4 саас 6 ыйдааџар эбэтигэр ыалдьыттыы тийибит. Эбэтэ улахан куоскалаах эбит. Таня маннык куосканы чугастан санга кџрџр буолан, улаханнык соһуйбут, куттаммыт.

1 остуоруйа. Эбээ куоската Родя. (Таня кыыска аналлаах).

Лена 4 саас 6 ыйдааџар эбэтигэр дэриэбинэџэ ыалдьыттыы тийибит. Эбэтэ кыраһыабай баџайы сурааһыннардаах Родя диэн куоскалаах эбит. Кыысчаан дьиэџэ киирэригэр куоска дьибаанга сыппыт. Ленаны кџрџн, кини олус үџрбүт, тута дьибаантан ыстанан түспүт уонна сымнаџас түүлээх атахтарынан аргыый аџай киниэхэ чугаһаабыт. Родя кыыһы тонолуппакка кџрбүт. Лена санаатыгар, куоска киниэхэ субу саба түһүџхчэ курдук. Кини улаханнык хаһытаабыт, олоппоско ыттыбыт, ытыы-ытыы эбээтин ынырбыт. Эбээтэ сиэнин уоскута сатаабыт, куоска олус сымнаџас майгылаах, эйиигин кытта оонһуон баџарар диэбит, ол эрээри Лена куоскалыын бодоруһартан кыккыраччы аккаастаммыт. Эбээтэ, ыксаан, куосканы суунар хоско хаайан кэбиспит.

Киэһээнни аһылыгы аһыы олодохторуна, эбээтэ эппит - Сиэнчээниэм, Родя түүн эн оронгор таџыстаџына, эн куттанааџаџын. Кини кџннџрү куоска буолбатах, аптаах , эн утуйар уугун араначчылыыр, эйиигин түүн түһээн куттамматын уонна наар өнгнџџ, остуоруйа түүлүн түһээтин диэн.

Ол эрээри Лена ити тыллары олох сџбүлээбэтэх, кини оронун ити ханнык эрэ өйдџмџт харамайы кытта, тџһџ да аптаах буолтун иһин, үллэстиэн баџарбатах. Утуйуон иннинэ кини Родяны түүн суунар хоско хаайалларын модьуйбут. Куоска, наһаа џр суунар хос аанын тарбыы-тарбыы, нһааџыныы сатаабыт, ол эрээри кинини син-биир таһаарбатахтар.

Лена џсџ харанаттан куттанар эбит, оттон эбээтигэр дьибаанга сџџотоџун утуйуохтаах. Эбээтэ кинини улааппыккын диэн олус үџрбүт, онон кыысчаан куттанабын диэн этиэн кыбыстыбыт.

Түүн Лена суугунуур тыастан уһуктан кэлбит, ити таһырдыа түһэн эрэр ардах тыаһа эбит. Хос иһэ хараһа буолан, кыысчаан ханнык эрэ аптаах кутталлаах дойдуга тийээн

хаалбыт курдук санаммыт, кини тула ханнык эрэ өйдөммөт борон харамайдар баар буолан хаалбыттар уонна аргый аҕайдык дыбыаан тула эргийбиттэр. Лена кутталыттан хараҕын симпит. Харамайдар кини дыбыаныгар үөмөн тахсан испиттэр.

- Эбээ!- диэн кини сибигинэйэн ыңырбыт.

- Куттаныма,бу мин, Родябын - диэн намыын саҕа иһиллибит. – манна ким да суох, - Кыысчаан хараҕын аһан көрбүтэ, куоска кини аттыгар түүрүллэн баран сытар эбит, онтон атын хоско ким да суох.

- Кинилэр ханна бардылар? –кыыс ыйытар..

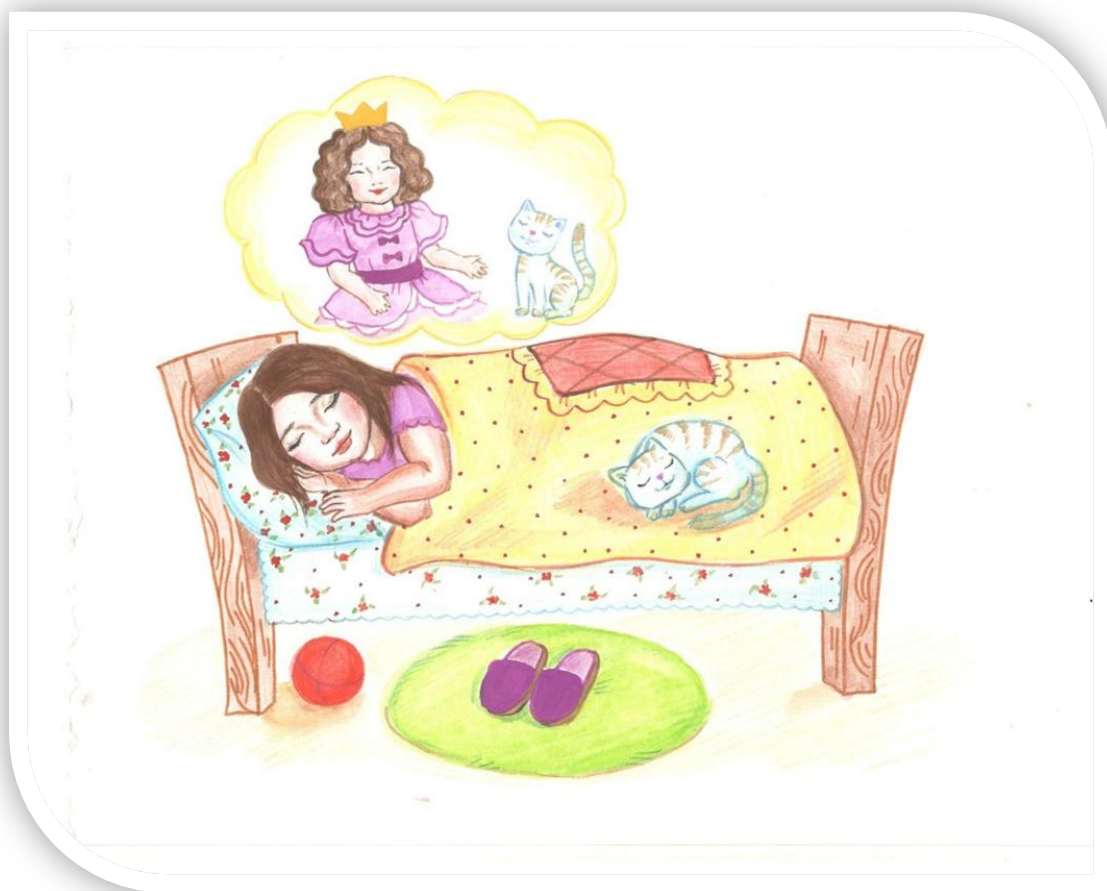
- Куттаныма, мин баарбын дии, холкутук утуй - диэбит Родя.

Кутталлаах харамайдар хамсыыр сирдэригэр эбээтин улахан сиэркилэтэ уонна олоппостор тураллара, кыысчаан харанаҕа олортон куттаммытын өйдөөбүтэ.

Лена Родяҕа ыга сыстыбыта уонна бэйэтэ да билбэтинэн утуйан хаалбыта,оттон түүлүгэр остуоруйа дойдутугар кэрэчээн принцесса буолбут этэ. Бу дойдуга барыта-бары олус кэрэ, дьэрэкээн өгнөөх эбит. Родя куоска онно эмиэ баара, Лена принцесса бэриниилээх доҕоро этэ.

Ырытыыларга аналлаах ыйытыылар:

1. Куосканы тоҕо суунар сиргэ хаайбыттарай?
2. Лена түүн туохтан куттаммытый?
3. Кыысчаан аттыгар ким баар буолбутай уонна кинини уоскуппутай?

Рита 6,5 саастаах. Кыысчаан барыттан бары куттанар.

Рита уруһуйа: «Остуоруйа тыата».

Автор быһаарыгыта: *Бу хатынчаан уонна кини ийэтэ хатын. Кини сибиэнтэн уонна ынырыаттан куттанар.*

2 остуоруйа. Хатынчаан (Рита кыысчаанга аналлаах)

Биир остуоруйа тыатыгар хатыннар олорбуттар, ийэтэ кыраһыабай хатын уонна кыыһа кырачаан хатынчаан. Барыта үчүгэй буолуо эбит да, кыысчаан хатынчаан олус куттамсах оҕо эбит, ийэтиттэн олох тэйбэт. Ийэтэ уу баһа барыан баҕарар уонна кыыһыгар этэр: «Хаалан эр, ити ынырыаны кытта оонньоо, кини эйиигин кытта билсир кэлбит». Онуоха кыыһа: «Кини олус сытыы иннэлээх, тигиэн сөп». Онтон ордук улаханник сибиэнтэн (Привидениеттан)..куттанар эбит.

Онтон күн кириитэ тыа борунуйга чуумпурдаҕына, ийэтигэр сыстыаҕынан сыстар уонна иһиллэр-иһиллибэттик: Онно сибиэн (Привидение)..көтө сылдьар... миигин ильдэ баран хаалыа”-диир.

Арай биирдэ хатынчаан син-биир соҕотох хаалбыт, ийэтэ атын чаранна баар эбэттин көрсө барбыт.

Ийэтэ үрдүк мастар кэтэхтэригэр көстүбэт буолбутун кэннэ ынырыа көтөн кэлбит: «Жжжжж».

- Ийээ!Ынырыа! -- диэн хатынчаан хаһытаабыт, ол эрэри ийэтэ ыраах буолан, истибэтэх. Онуоха эмискэ баҕайы кинини туох эрэ чэпчэки салгын саба бүрүйбүт. Хатынчаан күөх дьэнкир купол иһигэр баар буолан хаалбыт, онно олус сырдык уонна үчүгэй эбит. Мин ханна баарбыный?- диэн кини дьиктиргээн ыйыппыт.

–Хайдах ханна, миэхэ бааргын – намыын сана иһиллибит.

–Ким баарый, манна?—хатынчаан өссө ордук соһуйбут.

Онуоха салгын былыт аргый хамсаабыт уонна алларааттан эмиэ салгын курдук күөх төбө көстүбүт, хатынчааны от күөх өгнөөх харахтарынан көрбүт уонна бэрт симиктик:

--Мин аатым Сибиэн (Привидение)..

Ол наһаа соһуччу буолан, хатынчаан туох да диэн эппиэттиэн билбэтэх.

—Жжж- эмиэ ынырыа саната иһиллибит.

--Жж.. доҕордуу буолуох!! Доҕордуу буолуох... – диэ да диэ буолбут, онуоха хатынчаан, күлүөх санаата кэлэн, сатаан тохтообокко күл да күл буолбут, сибиэн (привидение) эмиэ күлбүт.

Онтон ыла ынырыа уонна сибиэн (Приведение) хатынчаан кыысчаан саамай чугас доҕотторо буолбуттар.

Ырытыгыга аналлаах ыйытыгылар:

1. Хатынчаан туохтан куттанар этэй?
2. Хатынчаан доҕоттордоох этэ дуо? Тоҕо суохтар этэй?
3. Хатынчаан кыысчаан хайдах доҕоттордоммутуй?

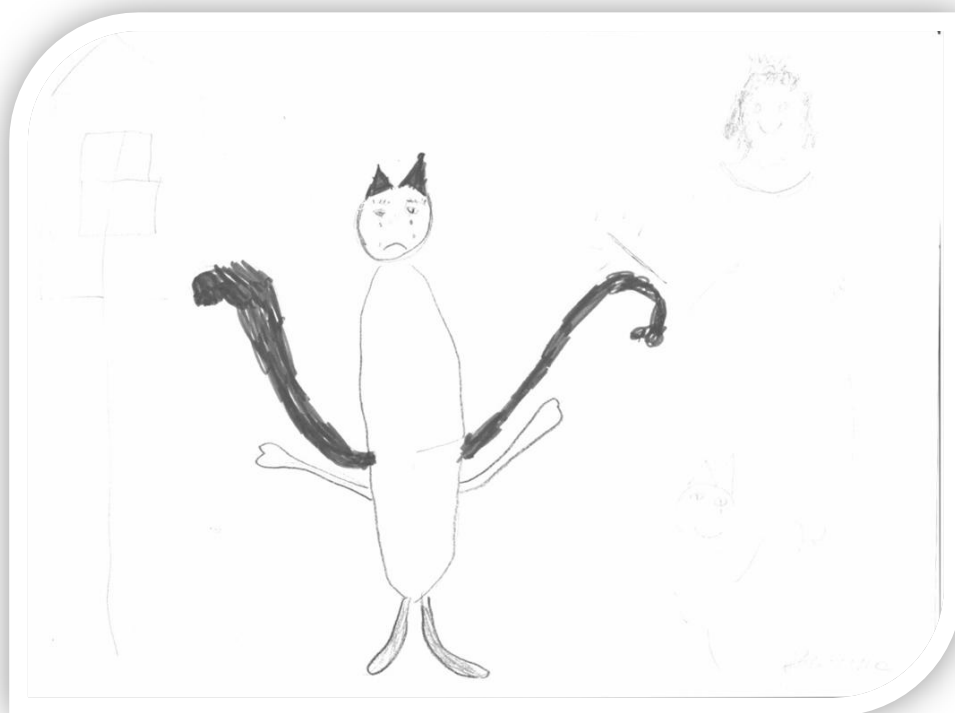
Ааптар субэлэрэ.

1. Оҕо болҕомтобутун күүһүрдүн.
2. Сотору-сотору түһэххитигэр көтөбөн олордун, кууһун, илиитигтэн сиэтин, кэпсэтэргитигэр харабын утары көрүн.
3. Кинини хайдах курдук таптыыргытын уонна мэлдьи көмүскэхэргэ бэлэмнитин этин.
4. Оҕо туохтан куттанарын, хайдах көрүнгээбин сибилии кэпсэтэрин, урууудатын эбэтэр пластилинынан онотторун (кутталын харабар хайдах баарынан сатаан онорон кербет буоллабына, ордук куускэ ылынар, дыксинэр). Ити кэнниттэн уруууйдаабыт, пластилинынан онорбут оноугун хайыта тыттаран, имитэн суох онтторуохха сеп эбэтэр субэлээн, санааны кетебер, кулуулээх персонажка кубулутоохха сеп. Суох гыныы, уларытыы ханнык баҕарара ньымата барсар – ол эниги фантазиябытыттан тутулуктаах.
5. Үгүс кутталлаах көстүүлэри (холобур, түүн истиэнэбэ көстөр күлүктэри, уулуссаттан иһиллэр тыаһы, этингээх арабы) быһааран биэриэххэ сөп.
«Куттамсабын» иһин буруйдааман.Оҕо, эниги тапталгытын сүтэримээри, туохтан эрэ олус куттанарын кистиир буоллабына, өссө ордук куһаҕан буолуо. Кутталын иһигэр тутан неврозка кубулуйуон сөп. Онтон кэлин олортон быһанар олус уустук буолуо.
6. Оҕону бэйэтин хара күүһүнэн кутталын кыайарыгар күһэйимэн. Холобур, кини ыттан куттанар буоллабына – ыты имэрийтэрэ сатааман. Бастаан ыраахтан, куттала суох сиртэн көрдүн-иһиттин.
7. Утуйуон иннинэ «кутталлаах» киинэни көрдөрүмэн. Ол кэриэтэ кинигэ аахпыт, ханнык эмэ үтүө мультитик көрбүт ордук.
8. Оҕону хаһан да кыбыһыннарыман уонна күлүү гыныман.
9. Куттас диэн ааттааман, «кыыс курдуккун », «уолаттар куттаныа суохтаахтар» уо.д.а. диэмэн.

О5о бэйэтин сыаналыы урэнэригэр кемелеех остуоруйа

Нина 6,5 саастаах. Кыысчаан төгүрүк сууккалаах группаҕа сылдьар, дьиэтин, ийэтин олус ахтар. Ийэтэ оҕотун иштэригэр авторитарного стили тутуһар. Көһнөрөрсайыннарар дьарыкка ийэтигэр сыһыанын этэригэр, маннык диэтэ: «Ийээ,эн миигин убаастыыргын ирдиибин, миэхэ барыны-бары атыылаһарың иһин махтанабын...».

Нина уруһуйа: Айылҕаҕа суох кыыл.

Автор быһаарыта: Бу Кискот, кинини ким да таптаабат. Кинилиин ким да оонньоон баҕарбат, кини барыларыгар мэйһидиир...

Кискоттар дойдularыттан сылдьар Авели (Нина кыысчаанна аналлаах остуоруйа)

Арай биир остуоруйа дойдутугар кискоттар диэн харамайдар олорбуттар. Биир кискоттар дьиэ кэргэттэригэр кыыс оҕо төрөөбүт. Кинини Авели диэн ааттаабыттар. Кыысчаан наһаа кыраһыабай эбит, ол эрэри кини үс сааһын туолбутугар көхсүгэр кынат үүнэн барбыт. Кискотка ийэтэ онтон олус долгуйар эбит. Ийэтэ кыһыгар, кини кынатын көрдөрүмээри, араас кыраһыабай таһаһы-сабы атыылаһар эбит. Ол эрэри кынаттара күнтүүн улаатан испиттэр, ханнык да бэйэлээх кыраһыабай танас-сап сатаан кистээбэт буолбут, онуоха эбии дьиэҕэ кынаттаах оҕо барыларыгар мэйһидиир буолбут, хайа да

диэки хайыстаххына, эргилиннэххинэ, барытыгар ол кынаттарга иннэллэр эбит, дьэ хайдах кыһырыахтара суоҕай. Ийэтэ онтон сылтаан сотору-сотору кыһырар буолбут "Тоҕо эн манньккыный, атын оҕолор оҕо курдуктар, эн барыларыгар мэхэйдиигин!".

Биирдэ Авели кискот оҕолоро кытылга оонньуу сылдыбалларын көрбүт. Кинилэр кумаҕынан замок тутарынан үлүһүйэ сылдыбаллар эбит. Авели кинилэргэ чугаһаан, бу остуоруйа тутууларын дыктиргээн көрө турбут. Ол туран кынатынан алҕас биир дьэни таарыйбытыгар, кумахтан оноһуллубут замок сонно тута ыһыллан хаалбыт, оҕолор бары олус кыһырбыттар, кыысчаанна саба түспүттэр, хаһытаан кизэр үүрбүттэр. Кыысчаан кинилэртэн тэйэ хаампыт, олус хомойбут уонна соҕотохсуйа санаабыт, кынаттарын көрө түспүт уонна туох баар күүһүнэн ,кынатын устан быраҕаары ,дайбан да дайбан буолбут. Биирдэ өйдөөбүтэ, сиртэн тэйэн, өрө көтөн эрэр эбит уонна хас дайбаннаҕын аайы үөһэттэн үөһэ тахсан испит. Авели олус соһуйбут уонна сиртэн олох үөһэ көтө сылдыарын өйдөөбүт. Оҕолор олус сөхпүттүү кини көтөрүн көрөн турбуттар, онтон сиргэ төттөрү түспүтүгэр халлаанна хайдаҕын, сир үөһэттэн хайдах көтөрүн ыйыталаспыттар.

Онтон ыла кискотка кыысчаан ,сир үрдүнэн тэлээрэ көтө сылдьан ,араас дыктини көрөр-билэр буолбут. Холобур, кини көтөрдөрү кытта билсибит уонна кинилэртэн кынаттарын көхсүгэр хомуйа тутарга үөрэммит, онон кынаттара кимиэхэ да мэхэйдээбэт буолбуттар. Аптаах тыллары билбит, кими эмэ алҕас таарыйдаҕына: “ Уой, миигин бырастыгы гынын”, - диир, оччоҕуна бары кини соруйан гымматаҕын өйдүүлэр уонна киниэхэ кыһырбаттар. Оҕолор сороҕор Авелиттан кинилэри илдьэ көтөрүгэр көрдөһөллөр. Оччоҕуна кини оҕону көхсүгэр сүгэр уонна аргый аҕай көтөр. Оттон Авели ийэтэ манньк кыраһыабай уонна үтүө санаалаах оҕолооҕунан кизэн туттар.

Ырытыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Авели ийэтэ туохтан ыксыыр уонна тугу сөбүлээбэт этэй?
2. Оҕолор тоҕо кыысчааны кытта оонньоохтарын баҕарбат этилэрий?
3. Авели олоҕор туох уларыыы тахсыбытай уонна ол хайдах буолбутай?

Ааптар субэлэрэ:

1. Оџону күннээџи олохтон харыстаан, кини оннугар бары проблемалары быһаара сатааман, ол эрээри аһара ноџуруускалааман. Кырачаан дьизэ хомуйарга көмөлөстүн, бэйэтэ сибэккигэ уу куттун, онорбутуттан уонна хайџаммытыттан астыннын. Кини өссө да кыра буолан, кыайан толорбот, кыаџын таһынан соруудаџын биэримэн.

2. Оџону аһара хайџааман, ол эрээри сөптөөх кэмигэр хайџаан, биһирээн. Өскөтүн кырачаан бэйэтэ луосканан сатаан аһыыр буоллаџына, кинини ол туһуттан сырыы аайы хайгыыр наадата суох, арай хааһытын остуолу биир гына умһаабакка, хаһааннытааџар да ыраастык туттан-хаптан сиэтэџинэ, мань ситиһии быһыытынан хайаан да бэлиэтээн.

3. Оџо бэйэтин баџатыттан ону-мань гынарын көџүлээн, биһириргитин биллэрин.

4. Оџо эһигини кыраџытык кэтээн көрөрүн умһуман. Бэйэџит холобургутунан ситиһиилэргэ уонна табыллыбат түгэннэ сөптөөх сыанабылы сыһыаны көрдөрүн. Тэһнээн көрүн: "Ийэџит бөрүөгэ табыллыбатах, чэ буоллун, аныгыскы сырыыга бурдугун

элбэтиэхпит" / "Иэдээн! Бөрүөк сатаммата! Уонна аны хаһан да буһарыам суоҕа!"

5. Оҕону атын оҕолору кытта тэннээмэн. Кинини бэйэтин кытта тэннээн (бэҕэһээ хайдах этэй, эбэтэр сарсын хайдах буолуой).

6. Оҕоҕутун ис сүрэххитигтэн таптаан уонна ол тапталгытын киниэхэ биллэрэртэн куттаныман!

Тест «КИРИЛИЭС»

Эһиги кырачаангыт бэйэтин хайдах сыаналанарын билиэххитин баҕарагыт дуо? Маны "Кирилизэс" диэн тест көмөтүнэн чэпчэкитик билиэххэ сөп. Бу тесты оҕо 3 сааһыттан туттуохха сөп.

10 үктэллээх кирилизэһи кумааҕы илиһигэр уруһуйдаан эбэтэр кырыйан ылын. Маны оҕоҕо көрдөрүн уонна саамай аллараа үктэлгэ саамай куһаҕан (куһаҕан санаалаах, ымсыы) уолаттар уонна кыргыттар, иккис үктэлгэ – арыый үчүгэйдэр, үһүскэ – өссө үчүгэйдэр уо.д.а. тураллар диэн быһаарын. Оттон бу саамай үрдүкү үктэлгэ саамай-саамай өйдөөх (үчүгэй, үтүө санаалаах) уолаттар уонна кыргыттар тураллар диэн. Оҕо ким ханнык үктэлгэ турарын үчүгэйдик өйдүүрү улахан суолталаах, ол иһин кинигтэн хайдах өйдөөбүтүн ыйытыахха сөп. Онтон кини бэйэтэ ханнык үктэлгэ туруон сөбүн ыйытын. Бэйэтин ити үктэлгэ уруһуйдаатын эбэтэр куукула туруордун. Дьэ ити курдук соруудаххытын толордугут, түмүк таһаараргыт хаалла.

Оҕо бэйэтин алларааттан бастакы, 2-с, 3-с үктэллэргэ туруорар буоллабына, кини бэйэтин сыаналанааһынын таһыма намыһах. Өскөтүн 4-с, 5-с, 6-с, 7-с үктэллэри таллабына, ортотук (сөптөөхтүк) сыаналанар. Оттон 8-с, 9-с, 10-с үктэллэргэ буоллабына – бэйэтин олус үрдүктүк сыаналанар. Ол эрэри, оскуолаҕа киирэ илик саастаах оҕолорго, өскөтүн оҕо бэйэтин мэлдьи 10-с үктэлгэ туруорар буоллабына эрэ, бэйэтин олус үрдүктүк сыаналанар диэн аабыллар.

та кырачаан бэйэтигэр сыһыаныгар дьайар. Ол эбэтэр, биһиги оҕо бэйэтин сөптөөхтүк сыаналанарыгар көмөлөһүөхпүтүн сөп.

Давид уолчаанна аналлаах остуоруйа

Давид 4 саастаах. Уолчаан оҕо садыгар олус уустуктук адаптацияланар, үөрэнэн биэрбэт. Бу иннинэ биир сыл атын оҕо садыгар сылдыбыт. Олус ис киирбэх оҕо, ийэтэ кэпсиир: «Анараа садикка Давиды бары олус таптыыллар этэ, иитээччилэр көтөҕө сылдыааччылар. Кини оннук болжолтоҕо үөрэнэн хаалбыт». Давид кинини улахангын дишлэрин сөбүлээбэт, тута кырабын диэн көннөрөр.

Гоша кутуйахчаан тоҕо улаатын баҕарбат этэй

Биир остуоруйа дойдутугар кутуйахтар олорбуттар. Кинилэр Гоша диэн кыракый кутуйахчаан уолчааннаахтар эбит. Кини наһаа үчүгэйкээн буолан, бары кинини олус таптыыллар эбит. Кинини ыаллара, эдьийдэрэ, убайдара, эһээлэрэ, эбээлэрэ бары таптыыллар, оннооҕор кутуйахчааны уулуссаҕа көрбүттэр: "Уой, тоҕо үчүгэйкээнэй, уой тоҕо кыратай!" - дишлэр. Кутуйахчаан ону наһаа сөбүлүүр эбит уонна "Кыра буолар үчүгэй"-дии саныыр.

Дьэ онтон кутуйахчаан улааппыт, улахан кутуйах буолбут, ол эрэри кинини син-биир ийэтэ сууйар, тангыннарар эбит, тоҕо диэтэххэ Гоша наар мин кырабын диир. Кини доҕотторо номнуо барыны бары сатыыр буолбуттар, бэйэлэрэ сууналлар, үчүгэйдик аһыыллар, күнүс аһаан баран, бэйэлэрэ утуяллар эбит, ол иһин улахан, кыраһыабай баҕайы буола улааппыттар. Ийэлэрэ кинилэри хороонноруттан ыраах күүлэйдэтэ ытар буолбут.

Арай биирдэ Гошаҕа доҕотторо кэлбиттэр уонна хоруобуяҕа күүлэйдии ыгыра сатаабыттар. Ийэ кутуйахтан уолун ытарга көрдөспүттэр. Оттон Ийэ кутуйах эппит: "Хоруобуяҕа куоска тийэн кэлиэн сөп, оттон мин оҕом олус кыра, куоскаттан кыайан куотуо суоҕа" уонна ыппатах. Онтон аныгыскы сырыыга кутуйах оҕолоро Гошаны тыаҕа минньигэс тэллэйи сии ыгыра сатаабыттар, онуоха Ийэ кутуйах: "Тыа олус ыраах, кыракый Гоша сылайыа" - диэбит, эмиэ ыппатах. Дьэ манна Гоша табаарыстарыгар ымсыырбыт, улахан буолар ордугун ейдеебут. Улахаттар элбэҕи билэллэр, сатыыллар, онон кинилэргэ элбэх көнүллэнэр эбит.

Ырытыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Гоша кутуйахчаан тоҕо улаатын баҕарбат этэй?
2. Кыра буолар үчүгэй дуу, улахан дуу? Тоҕо?
3. Гоша улахан буолар ордугун хаһан өйдөөбүтү?

Ааптар субэлэрэ:

1. Оџо тугу сатыырын, холобур, улахан киһи көмөтө суох аһыы уонна танна үөрэммит буоллабына, ону бэйэтэ онороругар усулуобуйа тэриллиэхтээх. Биллэн турар, эһиги оџону кини бэйэтэ таннарынааџар түргэнник таньынарар, эбэтэр ыраастык аһатар кыахтааххыт, ол эрэри сайдытыгар улахан харгыс онороџут.
2. Оџо улахан киһи көмөтүгэр наадыдабына эрэ көмөлөһүөх тустааххыт. Оџо тугунан эрэ дьарыгыра сырыттабына, мээһэ орооһор саһаммат. Биллэн турар, улахан дьон хайа эмэ дьайыыны хайдах үчүгэйдик оноруохха сөбүн ордук өйдүүллэр, ол эрэри оџо быһаарыныыны тус бэйэтэ ылынарыгар кыах биэрэр ордук суолталаах! Кини тугу эмэ бэйэтэ өйдүү уонна кыракый арыыылары оноро үөрэннин. Өскөтүн оџо бэйэтигэр кутталлаах дьайыыны онорор буоллабына, биллэн турар, кини көрдөспөтөџүн да үрдүнэн, орооһуохха наада.

3. Ус сааһыгар оҕо сотору-сотору: «Мин бэйэм!»- диир. Кини ити дьулуһуутугар мэхэйдээбэт (биллэн турар, сөбүн көрөн), бэйэтэ дьайылары оноро сатыырын араастаан көбүлүүр ордук. Төрөппүттэр оҕолоро тугу эмэ бэйэтэ оноро сатаатабына: «Мэхэйдээмэ!», «Туораа», «Эн өссө да кырабын, сатыан суоҕа, мин бэйэм оноруом» уо.д.а. дииллэр. Оҕо бэйэтин күүһүн боруобаланан көрөрүгэр кыахта биэрэ сатаан. Муоста сууйуон баҕарар буоллабына, — биедэрэтэ уонна тирээпкэтэ биэрин. Эһиги ол кэнниттэн кини үлэтин түмүгэр хаалларбыт ууну киниэхэ биллэрбэккэ сотон кэбиһэргэ бэрт аҕыйах мүнүүтэни ытыаххыт, ол онугар оҕо бэйэтин бас билинэ эрэ буолбакка, үлэ үөрүйэхтэригэр эмиэ үөрэниэ. Нонумуой былаатын сууйуон баҕарар? Инньэ гынарын көнүллээн. Ол кэнниттэн хос сууйар да эбит буоллахха, иэдээн буолбатах, бу түбэлтэҕэ түмүгэ суолтата суох. Оҕону өйөөн уонна дьайылары хайҕаан — кини манна олус наадыар. Саамай сүнньэ диэн, кини тугу эрэ оноро сатаабыта сатамматабын күлүү-элэк гынар сатаммат. Улахан киһиэхэ боростуой уонна туох да уустуга суоҕу онорорго оҕо соробор элбэх сыратын биэриэн наада. Өскөтүн оҕо тугу эмэ кыайбатабына, сатаабатабына, сэрэнэн кини сыһатын быһааран биэрэр уонна хайаан да санаатын көтөҕөр, кини хайаан да кыайыам, сатыам диэн итэҕэйэригэр көмөлөһүөххэ наада.

Фомка куобахчаан туһунан

Фомка диэн ааттаах куобахчаан олоҕорбут. Кини наһаа кыракий уонна үчүгэйкээн баҕайы эбит, ол иһин улахаттар бары кинини олус таптыылар. Куобахтар дьэ кэргэттэрэ: ийэтэ, аҕата, эдьийдэрэ, убайдара бука бары Фомканы көтөҕө сылдыаллар эбит. Дьэ Фомка арыый улаата түһэн баран, оҕолор оонньоур кырдалларыгар атын куобахчааннары кытта оонньоу барбыт. Куобахчаан, оонньоу тийдэхпинэ, бука бары миигин кэллэ диэн олус үөрүөхтэрэ дии санаабыт. Ол эрээри атын куобахчааннар ,сырсыаккалаһа , оонньоунан олус үлүһүйэ сылдыар буоланнар, Фомканы олох да өйдөөн көрбөтөхтөр. Фомка олус өһүргэммит, чөнөчөккө олорон, хайдах оонньоулларын кэтээбит.

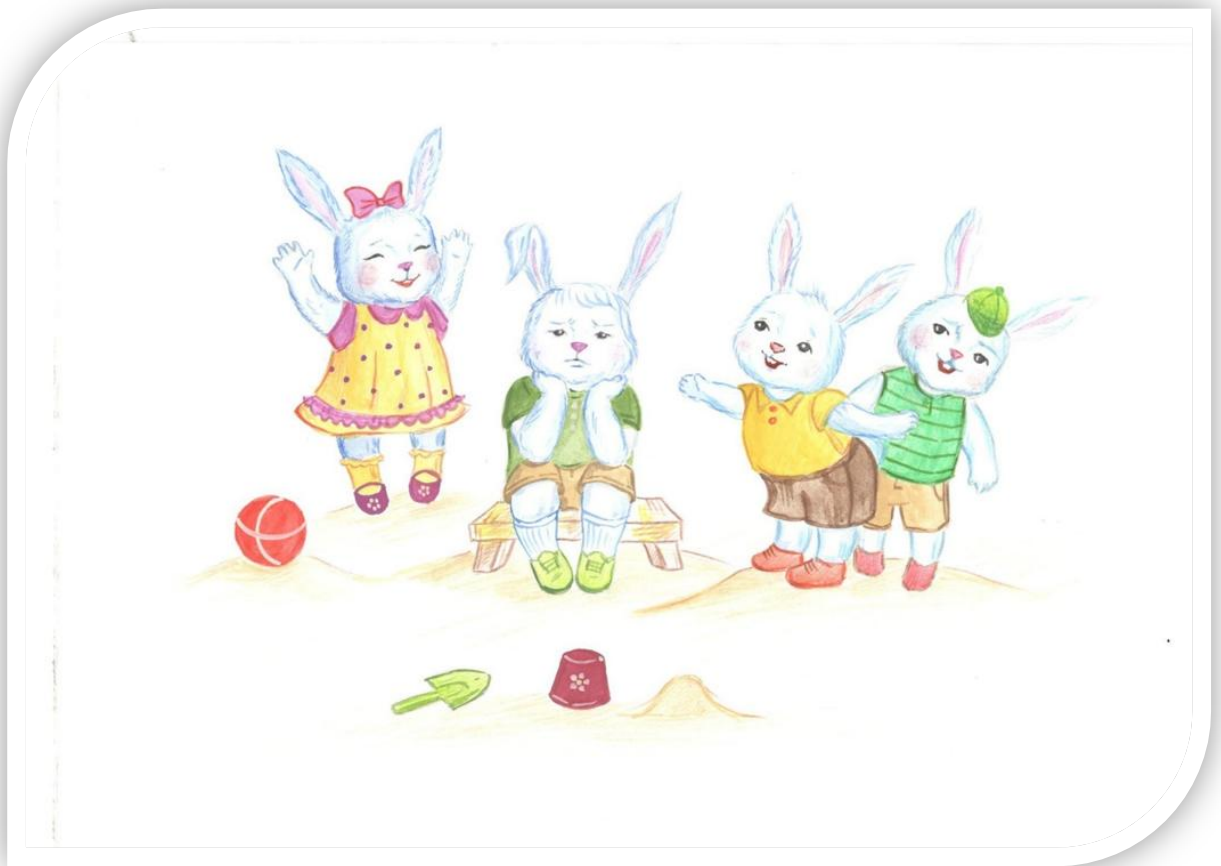
Ол олоҕобуна, арай, Ромка диэн куобахчаан «Эһэ Миискэ» диэн оонньоуну оонньоубун диэбит, бу куобахчааннар ордук сөбүлээн оонньоур оонньоулара эбит. Ол эрээри куобахчааннар бүгүн бары эһэ миискэ буолуохтарын баҕарбыттар. Ромка чөнөчөккө олорор Фомканы өйдөөн көрбүт уонна тутта: «Кини Эһэ Миискэ буоллун!» - диэбит. Бука бары түрдэстибит Фомка диэки хайыһа түспүттэр, бу кэмнэ кини, кырдык

даҕаны, кыыһырбыт Эһэ Миискэҕэ маарынныыр эбит. Куобахчааннар тута «Эһэ Миискэ!» дии-дии Фомка тула сүүрэкэлээбиттэр, уһун кулгаахтарыттан тардыалаабыттар. Фомка миигин оҕолор күлүү гыналлар дии санаабыт, кинилэри тута сатаабыт да, сатамматах. Куобахчаан ыксаан марылаччы ытаабыт уонна ийэтигэр сүүрбүт. Сарсыныгар, ийэтэ Фомкаҕа оҕолору кытта оонньоуу кырдалга барбаккын дуо диэбитигэр, кини: «Мин онно уонна хаһан даҕаны барыам суоҕа! Онно бары миигин атаҕастыыллар уонна миигин кытта ким да оонньообот!» - диэбит. Кини дьиэтигэр тэһийэ сатыы олорбут, түннүгүнэн кырдал диэки көрбүтэ – онно тоҕо эрэ уу-чуумпу эбит. Эмискэ аан аһылла түспүт уонна куобахчааннар киирэн кэлбиттэр.

Барыларын иннигэр Ромка турар эбит. Кини хомойбут куолаһынан куобахчаан ийэтиттэн: «Фомка тоҕо биһиэхэ оонньоуу кэлбэтэ?» - диэн ыйыппыт. «Кини биһигини кытта бэҕэһээ наһаа үчүгэйдик «Эһэ Миискэлээх» оонньообута ээ» - диэбитэ кэннигэр турар куобахчаан. «Фомка, биһигини кытта өссө оонньоорууй, баһаалыста!» - диэн бары көрдөһөн барбыттар. Ийэ куобах оҕотун имэрийэрдии көрбүт уонна: «Уолчааныам, оттон эн тоҕо, ким да миигин кытта оонньоон баҕарбат диэбиккиний? Көрүүй, эн элбэх баҕайы доҕоттордоммут эбиккин дии?» - диэн ыйыппыт. Фомка куобахчааннар диэки көрбүт уонна кизэн туттубутуу: «Оннук, бу бары мин доҕотторум!» - диэбит, онтон куобахчааннарга туһаайан эппит: «Доҕоттоор, ол эрэри, кулгаахтан тардыы суох!». Ол күн Фомка кырдалга өргө диэри оонньообут. Дьиэтигэр олус сылайан, ол эрэри олус дьоллоох кэлбит.

Ырытыһыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Фомка куобахчааннартан тоҕо өһүргэннэ?
2. Куобахчааннар тоҕо Фомканы кулгааҕыттан тардыалаатылар?
3. Фомкалыын кырдык ким да оонньоон баҕарбатаҕа дуо?
4. Фомка тоҕо куобахчааннарга өһүргэммэт буолбутуй?

Ааптар субэлэрэ:

О5о кыратыттан дьону кытта алтыбыыта -тереппуттэрин икки ардыларыгар сыыаннарыттан, тулалыыр эйгэ сабыдыалыттан улахан тугулукутаах. Кини тэлгэьэ5э тахсан, бэйэтин тэннээхтэрин кытта билсиьэригэр араас мобыллору ааьыан сеп. Ол курдук, оонньуур былдыаьытыттан сабалаан, бол5омто эрэйии, бастакы буола сатааьын тугэннэрэ кэлэллэр. Бу кэмнэ тереппут о5отугар хайдах дьайара улахан оруоллаах, хомойуох иьин, укусугэр ийэ-а5а, о5олорун кемускээн, ис-дьинин быьаарсыбакка, буруйу атын о5обо туьэрэллэр. Ол тумугэр кыра кьи хоргус, ытанньах эбэтэр бэйэтин эрэ ба5атын ере тутарга уерэнэр. Кини о5о тэрилтэтигэр кэллэбинэ, атыттары кытта уопсай тылы булбат, соботохсуйар, дьизэтигэр талаьар.

Ол иьин тереппут эрдэттэн о5отун дьон-сэргэ ортотугар хайдах сылдыарга уерэтэрэ-такайара наада. Оччо5о о5о бэйэтин сыыьатын-халтатын быьаарсар, септеех тумуктэри онорор, эппиэтинэстээх кьи буола улаатар.

О5олор оонньууларын кэтээн керун. Меккуер тахсар тубэлтэтигэр, тугуохтан теруегтэммитин билэн, о5обутугар атын сана еруттэри арийааххытын сеп. Холобур, атын

ооньуурга ымсыры, хоргутуу, иннин биэрбэт буолуу, есьуу... Ол кэнниттэн иитиигэ тугу сыыспыккытын ырытан, кеннеруу улэтин ытабыт:

1. Ымсырбытын ытаан туран ыла уерэммит о5о5о атыннык дьайыахха сеп («аптаах тыллары» этиттэри, ооньуурдары хардарыта атастаыы, уопсай ооньуу тэрийи).
2. Хоргуппут о5о5о туохтан санаата туспутун быаарсы, ейдетуу, уоскутуу.
3. Иннин биэрбэт о5о5о кыратыттан салайар-дьаайар дьобуру инэри.
4. Оеспут о5ону бэйэтигэр куа5аны оностубутун ейдуур турукка киллэри.

О5олорго аналлаах ийэлэр остуоруйалара.

Вовочка туһунан остуоруйа

Биир куоракка дьизэ кэргэн олорут. Ийэ, А5а, уолчааннара Вовочка уонна кыысчааннара Машенька. Кинилэр олус эйэлээх уонна бэйэ бэйэлэрин олус таптыыр эбиттэр.

Арай биир үтүө күн ийэлээх а5алара дэриэбинэ5э эбээлэригэр барбыттар, то5о диэтэххэ эбээлэрэ ыарытыйбыт, оттон Вовочкалаах Машенька дьизэ5э бэйэлэрэ эрэ хаалбыттар.

Төрөппүттэрэ баралларыгар Вовочка5а эппиттэр: "Вовочка, улахан киһи оннугар хаала5ын, аһыргытын умнуман, дьизэ5итин хомуйаарын, балтыгын ооньотоор уонна Мурка куоска5ын аһатаар". "Сөп, ийэкээм"- диэбит Вовка. Ийэлэрэ кинилэри сыллаан ылбыт уонна барбыттар.

Кинилэр кэннилэриттэн аан сабыллатын кытта, Вовка балтын киэр аспыт, ата5ар эриллэ сылдьар куосканы үүрбүт уонна компьютерга ооньуу барбыт.

Икки чаас кэринэ буолан баран, кини аһыан ба5арбыт, балта эмиэ ачыктаатым диэн кынкыйдаабыт. Кини кухня5а киирэн, плитка үрдүгэр турар көстүрүүлэни өнөйөн көрбүт, сирэйин мырдыччы туттубут, холодильникы өнөйбүт, онтон буфет долбууругар баанкалаах малина барыанньата баарын саныы биэрбит уонна ону ылаары уунангалаабыт. "Оттон арай ылбатахха?Ийэбит минньигэһи аһаан баран эрэ сиэниллиэхтээх диэччи"- Машенька аргый а5ай эппит. Вовочка илиитинэн сапсыйан кэбиспит. Куоска ньаа5ыны-ньаа5ыны кини ата5ар аалыммыт. Вовочка куосканы киэр садыйбыт, анараангыта өһүргэнэн, хоско киирэн хаалбыт. Баанканы ылан, аспыт уонна улахыын-улахан ньуосканан барыанньаны баһа-баһа инсэлээх ба5айытык сиэн барбыт. Машенька5а кыып-кыра ньуосканы биэрбит уонна сиэ диэбит. Сиэн бүтэрэн баран,

Вовочка куосканы тутан ылбыт уонна барыанна тобоҕун Мурка сирэйигэр сыбаабыт. "Ийэбитигэр этэйэйэбин!!!" – диэбит балтыгар уонна сутуругун көрдөрбүт.

Вовочка күнү быһа компьютерга оонньообут, балтын оонньоурдарын алдыаппыт, телевизор аттыгар дыбаанна күөлэһийэ сыппыт, ыскааптан булбут кэмпиеэтин барытын сизэбит. Эбиэт саҕана чункуйбут, доҕорун ынырарга санаммыт. "Эй, Серега!!! Миэхэ ылдыттыгы кэл эрэ, оонньоохпут!!!" – олбуорга күүлэйдии сылдыар уолу ынырбыт. Серега мээчигин илдэ кэлбит, оон олус табыллан футбол оонньообуттар. Барыны бары ыспыттар, түннүккэ турбут вазаны алдыаппыттар. "Барытыгар Мурка буруйдаах!!!" – убай балтыгар сутуругун көрдөрөр.

Доҕоро барбыт, киэһэ ийэлээх аҕалара кэлбиттэр. Барыанна баанката кураанахтамматын, ваза алдыаммытын көрөөт, ийэлэрэ олус хомойон санатыттан матан ололорбут, аҕалара кыһырбыт, барыларын муннукка туруортаабыт уонна ийэлэригэр уу аҕала барбыт. "Мань барытын Мурка онордо, күнү быһа иирбит курдук сүүрэкэлии сырытта, арааһа, өйө хамсаабыт быһыылаах" – диир Вовочка, ытыырын быһыгар. "Ити биһиги буолбатах" – диир, хараҕын уутун туора-маары сотто-сотто Машенька, убайыттан куттанар буолан.

Ачык Мурка муннукка симиллэн баран, буруйдамматын туттан сыппыта. Аҕалара эмиз санаарҕаата. Дьиз иһэ уу-чуумпу. Вовочка эмискэ куһаҕан баҕайытык сананна, кини эмискэ наһаа куһаҕаннык быһыыламматын өйдөөтө. Вова саатта, дьиз хомуйа сылдыар ийэтигэр тийдэ уонна орҕууй аҕайдык: «Ити барыта мин, мин эн эпиккин тугу да толорботум, вазаны эмиз мин алдыаттым ...» Ийэтэ мичээрдээтэ: "Эн буруйдааххын өйдөөн, бэйэн билиммитин олус үчүгэй". Вовочка куосканы аһатта, бэйэтин оонньоурдарын хомуйда уонна барыанна баанкатын сууйда. Уолчаан чугас дьону атаҕастыыр уонна хомотор олус куһаҕанын, дьиз кэргэннэ бары бэйэ-бэйэлэригэр кыһамныылаахтык сыһыаннаһаллара үчүгэйин өйдөөтө.

Ырытыһыга аналлаах ыйытыһылар:

1. Ийэлээх аҕа тоҕо дэриэбинэҕэ барбытгарый?
2. Вовочка, дьизэҕэ улахан киһи оннугар хаалан баран, хайдах быһыыланна?
3. Чугас дьону атаҕастыыр куһаҕанын кини туохтан сылтаан өйдөөтө?

Лева ийэтэ

Дьокуускай к. Марха мкр «Елена» ООО бухгалтера

Литвинова Анна Владимировна.

Ноки уонна Горсик доҕордоһо үөрэммиттэрин туһунан.

Арай биирдэ слон оҕото кыракый Ноки олорбут. Бары кинини олус сөбүлүүллэр эбит. Кини олус холку, үтүө майгылаах эбит. Мээчиктээх оонньооһуу эбит, ол эрэри туохтан да күөлгэ сөтүөлүүрүн ордороро. Биир итии баҕайы күн күөлгэ кыракый носорог Горсик кэлбит. Бастаан кинилэр олус көрдөөхтүк ууга чалбааттаммыттара, ол эрэри Горсик сатаан эйэлээхтик оонньообот буолан, Нокины атаҕастаан барбыт, кини оонньооһурун былдыаабыт, ыарыылаах баҕайытык кэйиэлээн, күөлтэн куоттарбыт.

Нокига олус ыарыылаах эбит, ол эрэри кини Горсик носорогтуун кыһыһырымаары тулуйа сатаабыт. Кэмниэ-кэнэбэс слон оҕото тулуйарыттан ааспыт, кини хоботыгар толору ууну омурдубут уонна туох баар күүһүнэн Горсигы ыспыт. Уу олус күүстээхтик ыһыллыбыт буолан, кыракый носорог ыраах биэрэккэ эһиллибит.

Атаҕастаммыт Горсик охтубут сиригэр олорон хаалбыт. Оттон Ноки санаата түспүт. Эмискэ, хантан да кэлбитэ биллибэккэ, чыычаах көтөн кэлбит, слоненок уонна носорог икки ардыларыгар кытылга олорунан кэбиспит. Ити муударай хаххан эбит. Кини лабааҕа олорон Горсик уонна Ноки оонньооһууларын көрбүт. «Дьэ, эһиэхэ билигин үчүгэй дуу? Оонньообоккут, күлбэккит, оннооҕор мин чункуйдум, бэл ытыахпын баҕардым! Эйэлэһин уонна аны бэйэ бэйэбитин атаҕастааман, оччобуна барыбытыгар үчүгэй буолуо!». Носорог слоненогы хайдах атаҕастаабытын санаабыт, кини сатаан доҕордоспокко доҕоро суох хаалбытын өйдөөбүт. Кини слоненотка чугаһаан бырастыгыныгар көрдөспүт. Киэһэ хойукка диэри кинилэр ууга чомполоно сылдьан күлэллэрэ иһиллэр эбит.

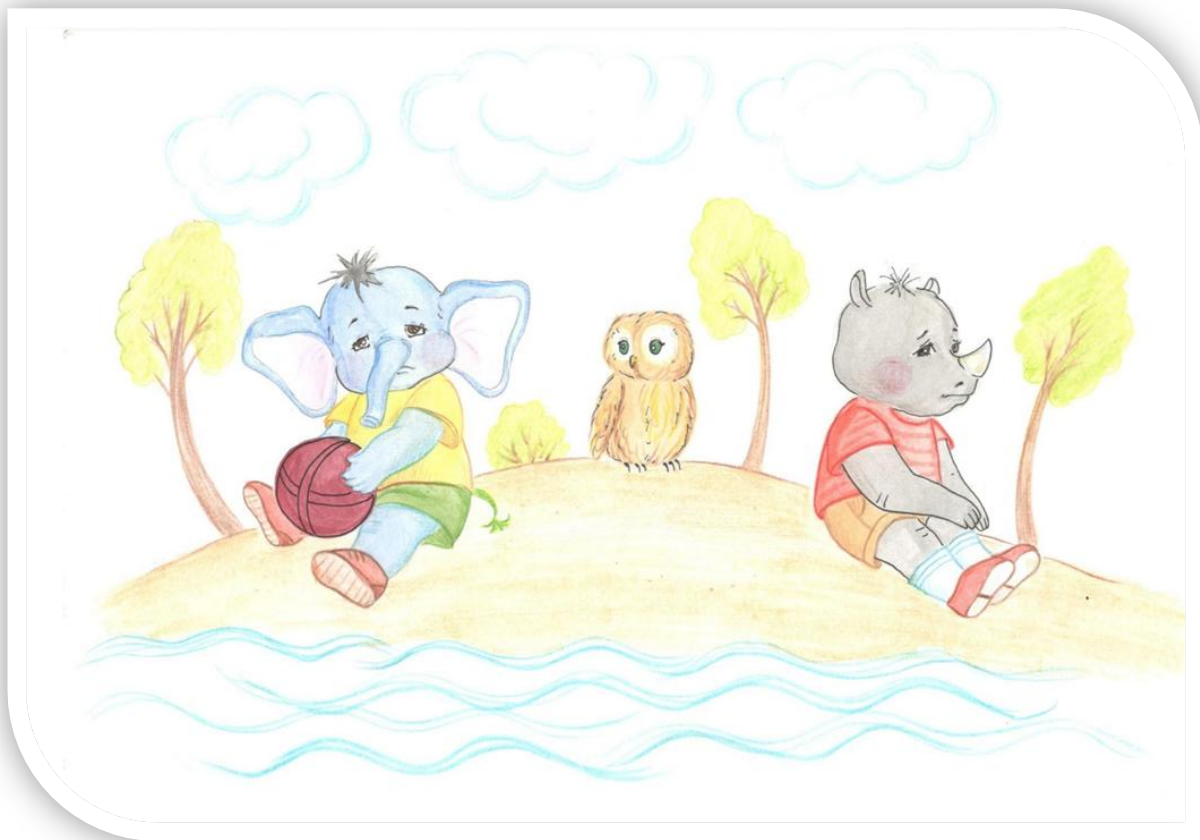
Ырытыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Горсик уонна Ноки кыһыһырыгыгар ким буруйдааҕый? Кинилэртэн хайалара сатаан доҕордоспот эбитий?
2. Оҕолор сатаан доҕордоспотторо тоҕо куһаҕаный?

3 с. Эрсан ийэтэ

МБДОУ «Светлячок» иитээччитэ

Бурнашева Аэлита Николаевна.

Тима хахайчаан

Арай биирдэ кыракый, сытыы баҕайы хахайчаан олорбут, кини Тима диэн ааттаах эбит. Туохтааҕар да кини сүүрэрин, ыстанарын, маска ыттарын, окко күөлэнийэрин ордорор эбит. Тима күнү быһа бэйэтин баҕатынан сылдыар, наһаа истигэн хахайчаан буолбатах эбит.

Сороҕор кини атын хахайчааннары кытта оонньоон олус баҕарар эбит да, онто хайдах эрэ соччо сатаммат эбит. Тима сүүрүөххэйин диэтэбинэ, атын хахайчааннар тоҕо эрэ маска хатаасталлар, оттон саамай кыра хахайчаантан кини шаригын оонньоору ыллабына, анараангыта ытаан барар эбит. Тима хахайчааннарга кини тылын истибэттэр уонна барытын соруйан гынар курдуктар диэн өһүргэнэр эбит. Кини ийэтиттэн хахайчааннар тоҕо миигин кытта оонньооботторуй диэн ыйытар эбит. Биирдэ, олус чабылхай күннээх, сылаас күн, хахай оҕолоро окко күөлэнийэ оонньоуу сылдыбыттар. Тима кинилэргэ тийэн кэлбит, сана өгнөөх харандаас уонна альбом илдэ кэлэн, хахай оҕолоругар

уруһуйдуоһун диэбит. Ол эрэри хахайчааннар олус көрдөөхтүк оонһуу сылдыар буоланнар, тохтообокко сүүрэ, оонһуу-көрүлүү сылдыбыттар.

Онуоха Тима марылаччы ытаабыт уонна ийэтин ынырбыт. Ийэтэ ити кэмнэ хахайдар улахан дьизэ кэргэттэригэр эбиэт бэлэмни сылдыбыт. Ол эрэри, тапталлаах уолчаана Тима ытыырын истээт, тута барытын быраһан, киниэхэ сүүрбүт. Мас анныгар олорбут уонна киниэхэ анаан уруһуйдаан барбыт. Ийэ хахай оһотугар анаан өр уруһуйдаабыт, эбиэт кэмэ ааспытын өйдөөбөккө хаалбыт, билиитэһэ турар аһа кэриэрбит, хахайдар дьизэ кэргэттэрэ бары аччык хаалбыттар. Тима бэйэтэ эмиэ аччык хаалбыт. Ийэтэ санаарҕаабытты үөһэ тыыммыт уонна “оһом атын хахайчааннары кытта сатаан оонһообото куһаһан да баһайы” дии санаабыт.

Ырытыыга аналлаах ыйытыылар:

1. Тоһо Тима хахайчаан ытаабытты уонна ийэтин ынырбытты? Тоһо кини атыттары кытта оонһуура сатамматты?
2. Хахайдар дьизэ кэргэттэрэ тоһо эбиэтэ суох хааллылар?
3. Тима атын хахайчааннары кытта доһордоһору тугу гыныан нааданы?

5,5 саастаах Дима ийэтэ

МБДОУ «Светлячок» методист иитээччитэ

Сергеева Арина Дмитриевна.

Рецензи

Лилия Григорьевна кинигэтэ оџолорго аналлаах остуоруйа терапия. Остуоруйа диэн үөрэтии ураты инструмена эрэ буолбакка эмтиир күүстээх, былыргыттан психотерапия быһыытынан туттуллар. Остуоруйаҕа, үһүйээннэ таайтаран араас күчүмэбэйтэртэн, ыараханнартан киһи чөл туруктаах туоруура көстөр.

Остуоруйа геройдара ааџааччыны хорсун, хоһуун, дьону өйдүүр буоларга үөрэтэллэр. Остуоруйа оџону үчүгэи куһаҕаны араара эрэ үөрэтэр буолбатах, өссө кини психологической проблемаларын кыайарыгар көмөлөһөр. Ардыгар кэмигэр кэпсэммит остуоруйа киһи олобун тосту уларытар күүстээх.

Остуоруйа терапия - ол аата “остуоруйанан эмтээһин”. Вачков И.В. суруйарынан остуоруйаны врачтар, уйулџа үөрэхтээхтэрэ, учууталлар тутталлар, хас биирдии специалист бэйэтигэр сыһыаннаах өрүтүн булан туһанар.

Кэмигэр кэпсэммит остуоруйа оџоџо туһата улахан киһи психологической консультацияга сылдыбытыгар тэннэхэр. Уратыта диэн оџо сана таһааран анализаабат, түмүк онорбот, бүтэйдии өйдүүр.

Уйулџата сатарыйбыт, куттаммыт, ыарахан түгэннэ түбэспит оџолорго остуоруйаны кэпсээн көмөлөһүөххэ сөп. Онно анаан Лилия Григорьевна хас биирдии проблемамаџа остуоруйа айан суруйбут. Бу остуоруйалар төрөппүттэргэ, уһуйаан иитээччилэригэр, учууталларга улахан көмө буолуохтара. Бу кинигэ остуоруйаларыгар ханнык баџарар проблемаларын кыаллар, туоратыллар. Остуоруйа тыла боростуой, оџоџо тийимтиэ. Ааптар оџону таптыыра, кинилэр уйулџаларын өр кэмнэ үөрэппитэ биллэр.

Лилия Григорьевнаџа сыралаах үлэтигэр ситиһиилэри баџарабын, өссө да инникитин кинигэ кэтэһэ хаалабын

Федорова Светлана Владимировна уйулџа үөрэхтээџэ, СВФУ уйулџа институтун преподавателя, телеснай терапии, консультан.

Уйулџа уерэбин салаатыгар остуоруйа кеметунэн оџо ис туругун, майгытын тупсарарга анаммыт туспа ньыма баар. Атыннык эттэххэ остуоруйаннан эмтээһин дэнэр. Киһи аймах уйэттэн уйэбэ бэйэтин билиитин атын келуенэлэргэ уьуйээннэр, номохтор ,остуоруйалар нёнуё тиэрдэн испитэ. Тулалыыр эйгэ, туьунан, киһи бэйэтин туьунан киэн дирин билии биллэн туран арчылыыр, ис куту тупсарар суолталаах.

Оттон остуоруйа оџо уйулџатын тупсарар сурун суолтата туохха олобуллар

диэтэххэ: уерэтээбин - такайаабын туттуллубат, эбэьээт туох эрэ кистэлэн абылаабын баар уонна кырдьык куруутун хайаан да кыайар, Онон остуоруйаны куруук истэр оҕо ис туруга , уйулбата кэмускэллээх буола улаатын сөп.

Лилия Григорьевна кинигэтигэр остуоруйаларын туерт белеххе араарбыт. Бастакы бөлөххө соботох оҕону иитиигэ кеме остуоруйалар, иккис белеххе оҕо куттамсаба суох буоларыгар кеме буолар остуоруйалар, уус белеххе оҕо бэйэтин сыаналыы уерэнэригэр кемелех остуоруйалар кирибиттэр. Кини остуоруйа кеметунэн оҕо уйулбатын тупсарарга улэлээбит опытын тумпут. Кинигэ5э кирибит остуоруйалары бэйэтэ айбыт. Оҕолору дьарыктыырын табынан кинилэр тереппуттэрин остуоруйа айарга уерэппит. Бу остуоруйалар бары оҕолор септеех хайысханнан сайдалларыгар тууламмыттар. Итини табынан Лилия Григорьевна тереппуттэргэ бэйэтин субэлэрин анаабыт., психологическэй тестэри туттан оҕолор туохтан куттаналларын, бэйэлэрин хайдах сыаналаналларын кердербут. Онон тереппуттэр бу кинигэнэн сирдэтэн оҕолорун иитэллэригэр уйулба уерэбин билиитин туьаналларыгар кыах бэриллит. Оскуолаба кириэн иннинэ саастаах оҕолор уйулбаларын сайыннарарга анаммыт сахалыы тылынан суруллубут практической хабааннаах кинигэ иитээччилэр уонна тереппуттэр сэнээриилэрин ылыа уонна бу хайысхаба улэ сайдарыгар кемелех буолуо диэн сыаналыыбыт.

Доцент кафедры начального и инклюзивного образования АОУ РС(Я) ДПО ИРО и ПК им. С.Н.Донского -II, отличник образования РС(Я), Почётный работник общего образования РФ, обладатель знака "Методист Якутии". С уважением, Валентина Михайловна.